

Імператори Тіберій, Калігула і Клавдій. Римська імперія після Октавіана Августа

КУПИТИ

Після Октавіана Августа Римською імперією правило троє яскравих, геть не схожих між собою імператорів: геніальний, але жорстокий полководець Тіберій; яскравий, але невірноважений оратор Калігула; розважливий, але дуже ефективний правитель Клавдій. Вже замолоду Тіберій зажив гучної слави видатного полководця. Однак це не врятувало його від восьми років заслання і щоденного очікування присланих із Рима вбивць... Імператором він став у п'ятдесят шість і правив 22 роки. Тіберій ніколи не домагався прихильності римлян, а через його нечувану жорстокість - смерть імператора викликала в народі радість. Після жорстокого Тіберія Калігула здавався найбажанішим правителем. Однак його правління скінчилося заколотом та вбивством імператора, а в людській пам'яті залишився образ божевільного розпусника, що затьмарив його реальні риси та досягнення: високу освіченість і ораторські здібності, будівництво в Римі багатьох важливих і потрібних споруд, і врешті - особисту драму, що призвела до трагічних наслідків... Наступник Калігули, Клавдій, був небожем Тіберія та дядьком Калігули. У родині Клавдія вважали нездарою. Утім, на 51-му році життя він за дивним збігом обставин отримує імператорську владу, і його правління залишається в історії як ефективне, зважене та розумне. Коли Клавдій помер, його поховали урочисто та з усіма почестями і, на відміну від двох попередників, обожнили.

володимир
дмитренко

ТІБЕРІЙ КАЛІГУЛА КЛАВДІЙ

Анотація

Після Октавіана Августа Римською імперією правило троє яскравих, геть не схожих між собою імператорів: геніальний, але жорстокий полководець Тіберій; яскравий, але неврівноважений оратор Калігула; розважливий, але дуже ефективний правитель Клавдій.

Вже замолоду Тіберій зажив гучної слави видатного полководця. Однак це не врятувало його від восьми років заслання і щоденного очікування присланих із Рима вбивць... Імператором він став у п'ятдесят шість і правив 22 роки. Тіберій ніколи не домагався прихильності римлян, а через його нечувану жорстокість — смерть імператора викликала в народі радість.

Після жорстокого Тіберія Калігула здавався найбажанішим правителем. Однак його правління скінчилося заколотом та вбивством імператора, а в людській пам'яті залишився образ божевільного розпусника, що затьмарив його реальні риси та досягнення: високу освіченість і ораторські здібності, будівництво в Римі багатьох важливих і потрібних споруд, і врешті — особисту драму, що призвела до трагічних наслідків...

Наступник Калігули, Клавдій, був небожем Тіберія та дядьком Калігули. У родині Клавдія вважали нездарою. Утім, на 51-му році життя він за дивним збігом обставин отримує імператорську владу, і його правління залишається в історії як ефективне, зважене та розумне. Коли Клавдій помер, його поховали урочисто та з усіма почестями і, на відміну від двох попередників, обожнили.

All rights reserved.

Усі права застережено.

ISBN 978-966-663-424-8

© Володимир Дмитренко, текст, 2004, 2019

© «Кальварія», 2019

Тіберій

Тіберій Клавдій Нерон (*Tiberius Claudius Nero*, 16.11.42 р. до н.е. — 16.03.37 р. н.е.). Після всиновлення 26 червня 4 року н.е. Октавіаном Августом іменував себе: Тіберій Юлій Цезар (*Tiberius Iulius Caesar*). Від 10 року н.е. починається карбування монет на честь Тіберія. На монетах він іменувався: Тіберій Цезар, син Августа, Імператор (*Tiberius Caesar Augusti F. Imperator*). Від 12 року — молодший співправитель імператора Октавіана Августа. Від 19 серпня 14 року до 16 березня 37 року — повноправний імператор август. Як імператор зазвичай іменувався: **Тіберій Цезар, син божественного Августа, Август Імператор** (*Tiberius Caesar Divi Augusti F. Augustvs Imperator*), або коротше: **Тіберій Цезар Август** (*Tiberius Caesar Augustvs*).

1. Історія роду Клавдіїв. Народження Тіберія, доля його батька і другий шлюб матері

Патриціанський рід Клавдіїв, з якого походив батько Тіберія, що мав, як і його син, ім'я Тіберій Клавдій Нерон, дав Риму багатьох видатних людей. Започаткував цей рід Аппій Клавдій «Сабін» (Appius Claudius «Sabinus»), який переселився до Рима 504 року до н.е. із сабінського міста Регілл (Regillum) і відразу ж був прийнятий до стану римських патриціїв.

Ця людина прославила себе багатьма подвигами. Саме завдяки йому ще зовсім молода[1] Римська республіка змогла протистояти спробам останнього римського царя Тарквінія Гордого повернути собі владу. Знаменитими були й багато інших предків Тіберія. 280 року до н.е. римляни зазнали поразки від епірського царя Пірра й уже зважилися укласти з ним мир. Тоді один із предків Тіберія — Аппій Клавдій «Сліпий» (Appius Claudius «Caecus»), хоча вже був старим, сліпим, немічним і навіть ходити не міг, велів принести себе на ношах у сенат і зумів переконати senatorів не укладати миру. Римляни в тій війні перемогли й підкорили собі всю Південну Італію, а про мудрість Аппія Клавдія «Сліпого» з гордістю згадували ще багато століть. Ще один предок Тіберія, Клавдій Кавдік, 264 року до н.е. на початку Першої Пунічної війни уперше в історії Риму вторгся з військом за межі Італії, вибив карфагенян із сицилійського міста Мессани й здобув першу в цій війні перемогу. Під час Другої Пунічної війни один із предків Тіберія, консул Тіберій Нерон, розгромив армію Газдрубала, брата карфагенського полководця Ганнібала.

Такими були предки Тіберія.

Тіберій народився 16 листопада 42 року до н.е. Батько майбутнього імператора певний час командував флотом Юлія Цезаря, потім з волі Цезаря його обрали одним із понтифіків і призначили намісником Галлії. Він не брав участі у змові, що спричинила загибель диктатора, і, здавалося, не мав причин бути невдоволеним Цезарем, однак після вбивства Юлія Цезаря запропонував нагородити тирановбивць.

Складно пояснити, чому він так вчинив, — чи тому, що мріяв про відновлення колишньої республіканської форми правління, чи тому, що сподівався в такий спосіб зберегти свою частку влади. У ті дні багато знатних римлян поводитися так само — раптово переходили з одного табору до іншого. Незабаром Тіберій Клавдій Нерон знову пристав на бік цезаріанців. Оголошені тріумвірами проскрипції його не зачепили. Аж до 41 року до н.е. йому завжди таланило бути на боці переможців. Лише 41 року до н.е., коли розпочалася Перузійська війна між братом тріумвіра Марка Антонія, Луцієм Антонієм, і Октавіаном, Тіберій Клавдій Нерон, якого щойно обрали одним із преторів, припустився помилки, підтримавши того, кому судилося зазнати поразки. Він пристав до Луція Антонія й обороняв із ним Перузію, а коли інші здалися, продовжив боротьбу, втікши спершу до Пренести, а звідти перебравшись до Неаполя. За словами Веллея Патеркула, йому вдалося розпалити війну в Кампанії, обіцяючи *«своє заступництво тим, хто втратив землю»*. Бажаючи якнайшвидше зібрати армію, він, якщо вірити Светонію Транквіллу, навіть намагався *«закликати до свободи рабів»*, але створити боєздатну армію не зміг. Після того як Октавіан захопив Перузію і підступив зі своїми легіонами до Кампанії, *«війну цю»*, як образно висловився Веллей Патеркул, *«було поховано й розсіяно»*.

Через цю помилку батька дитинство Тіберія було важким. 41 року до н.е. розпочалася Перузійська війна. Після здобутих на

початку війни декількох перемог прибічники його батька зазнавали поразку за поразкою. Не спромігшись підняти на боротьбу з Октавіаном жителів Кампанії, батько Тіберія мусив тікати разом із дружиною й маленьким сином на Сицилію до Секста Помпея. Звісно ж, Тіберій тоді не міг розуміти суті того, що відбувалося, але, можливо, страх його батьків, вимушених рятуватися втечею, відбився на його характері. Тіберій був із батьками під час їхньої втечі, й у Неаполі, коли вони ховалися на кораблі від переслідувачів, він ледве не виказав їх своїм плачем. Проте все обійшлося. Переслідувачі їх не помітили, й вони благополучно дісталися до рятівних берегів Сицилії.

На Сицилії Тіберія Клавдія Нерона і його родину прийняли добре. Маленькому Тіберію Помпея, сестра Секста Помпея, подарувала плащ, пряжку й золоті булли — порожні золоті кульки, що їх діти знатних римлян носили як амулети. Лівія, мати Тіберія, потім дбайливо зберігала ці речі й, як повідомив Светоній Транквілл, навіть у його час, тобто більш ніж сто років потому, ці речі залишалися на колишній віллі Тіберія в Байях. Та попри досить привітну зустріч, Тіберій Клавдій Нерон із Секстом Помпеєм не поладнали. Тіберій Клавдій Нерон образився, що його не одразу допустили до Секста Помпея і не виділили йому почесний ескорт із лікторів (хоча термін його преторських повноважень минув, він усе ще претендував на звання претора, якому такий ескорт належав). Посварившись із Секстом Помпеєм, він перебрався в грецькі землі до Марка Антонія, який збирався воювати з Октавіаном. Там його теж зустріли досить привітно. Одначе тріумвіри не розпочали війни, як він сподівався, а змогли домовитися. Після відновлення згоди між тріумвірами Тіберій Клавдій Нерон повернувся до Рима разом із Марком Антонієм. Проте там на нього чекало те, чого він навряд чи міг очікувати, — тут, у Римі, йому довелося поступитися Октавіанові своєю дружиною Лівією Друзіллою,

яка вже народила йому сина Тіберія й була вагітною другою дитиною (Друзом Старшим). Невдовзі після цього примусового розлучення батько Тіберія помер.

Від душевних переживань? Від хвороби? Від отрути?..

Хто знає? Відомостей про це не збереглося. Та хай там як, але після розлучення він не докучав своєю присутністю ані колишній дружині, ані її новому чоловікові — могутньому тріумвіру.

Шлюб Лівії Друзілли й Октавіана виглядав досить дивно. По-перше, Лівія належала до клану затятих супротивників Октавіана. По-друге, Октавіан відібрав її у чоловіка на шостому місяці вагітності. По-третє, він одружився з нею того самого дня, коли його попередня дружина, Скрибонія, народила йому доньку Юлію (Юлію Старшу). Для Октавіана це був шлюб з кохання. Чи був це шлюб з кохання для Лівії?.. Про це не знає ніхто. Проте навіть якщо згодом вона й покохала Октавіана, то спершу, вочевидь, мусила просто підкоритися. Чи, можливо, вона сама спокусила Октавіана? У нас занадто мало відомостей для будь-яких припущень. Єдиною людиною, яка могла би відповісти на це запитання, була сама Лівія, а вона зберегла при собі свої таємниці й не залишила жодних щоденників чи спогадів.

2. Дитинство. У домі Марка Галлія. Входження в дім Октавіана. Підкорювач норікців, ретів, вінделіків, паннонців та інших народів

До 33 року до н.е. Тіберій мешкав у домі сенатора Марка Галлія. Коли Галлій помер, він залишив заповіт, за яким усиновив Тіберія і оголосив його своїм спадкоємцем. Дев'ятирічним хлопчиком Тіберій уперше виголосив промову з ростральної трибуни — поминальну промову над своїм названим батьком.

Тіберій спадок прийняв, але від імені Марка Галлія незабаром відмовився, оскільки Галлій колись був супротивником Октавіана. Безсумнівно, вирішив так вчинити не сам хлопчик, а його мати.

Перші два шлюби Октавіана тривали недовго, але його шлюб із Лівією виявився надзвичайно міцним. Хоча Лівія й не народила Октавіану дітей, її вплив на чоловіка з часом тільки посилювався. Її молодший син Друз Старший від народження зростав у домі Октавіана. Після смерті Марка Галлія Лівія забрала до себе й Тіберія.

Октавіан не всиновив дітей Лівії, але ставився до них добре.

Створений 43 року до н.е. Октавіаном, Марком Антонієм і Марком Лепідом тріумвірат 36 року до н.е. перетворився на дуумвірат, коли Октавіан відсторонив від влади Марка Лепіда, забравши собі його провінції. Утім, розділити владу на двох колишні тріумвіри також не спромоглися. 32 року до н.е. між Октавіаном і Марком Антонієм розпочалася війна, переможцем з якої вийшов Октавіан, котрий приєднав собі наприкінці літа 30 року до н.е. усі володіння Марка Антонія й царство його дружини, єгипетської цариці Клеопатри.

Під час тріумфу Октавіана після перемоги над Марком Антонієм і Клеопатрою 13-літній Тіберій супроводжував колісницю Октавіана верхи на лівому підпряжному коні, на правому підпряжному їхав Марцелл — син зведеної сестри Октавіана, Октавії Старшої. Це була така честь, про яку будь-який інший римлянин міг тільки мріяти!

Досягши повноліття, свою діяльність у сенаті Тіберій розпочав з того, що виступав захисником у декількох важливих судових процесах. Зокрема, захищав каппадокійського царя Архелая[2] та жителів міста Тралли у Фессалії (область у Греції). Тіберій також підтримував прохання про допомогу жителів острова Хіос і міст Лаодікеї й Фіатіри, потерпілих від сильного землетрусу.

Тогочасну діяльність Тіберія не слід порівнювати із роботою сучасних адвокатів, котрі беруться за гроші відстоювати інтереси хоч якого клієнта. Ні! Тіберій не хапався за будь-яку справу, і його кінцевою метою не були гроші! Подарунки за це йому, звісно ж, діставалися, і подарунки досить щедрі, — так було заведено. Але річ була не в подарунках!

Виступи в суді вважалися першим кроком у майбутній політичній кар'єрі кожного знатного римського юнака. Тут він міг вирізнитися красномовством і ерудицією, показати вміння логічно мислити й аналізувати. Важливо було й правильно визначити, кого варто підтримати, чиє прохання треба відхилити, а проти кого навіть виступити обвинувачем, щоб здобути симпатії римлян. Виступи Тіберія були ретельно продуманими, адже юний Тіберій, звісно ж, мав достатньо досвідчених радників. Кожний такий виступ використовувався для зміцнення його авторитету.

Однак найбільше зміцнило авторитет Тіберія виконання двох особливих доручень імператора Октавіана Августа. По-перше, Тіберій наладив регулярний підвіз хліба в Рим. А

завдання це було досить нелегким. Нестача хліба, викликана занепадом сільського господарства після тривалої громадянської війни, призвела до голодних бунтів і, як писав Светоній Транквілл, навіть змусила Октавіана тимчасово виселити з Рима *«всіх работоргівців із їхніми рабами[3], ланіст із гладіаторами, всіх іноземців, окрім лікарів і вчителів, і навіть частину рабів»*. По-друге, Тіберій успішно здійснив доручену йому Октавіаном ревізію ергастулів[4] по всій Італії, *«господарі яких здобули загальну ненависть тим, що захоплювали й тримали в ув'язненні не тільки вільних подорожан, а й тих, хто шукав таких притулків зі страху перед військовою службою»*.

Звісно ж, і організацію постачання Рима хлібом, і ревізію ергастулів Тіберій здійснював не один. Наївно думати, що Октавіан Август доручив настільки відповідальні й важливі справи юнакові, не надавши йому надійних помічників. Однак уся слава дісталася Тіберію. Утім, Тіберій і сам учився науці управління — й учився швидко.

Військову службу Тіберій почав військовим трибуном 27 року до н.е. під час походу Октавіана Августа на іспанське плем'я кантабрів. Оскільки Тіберій був тоді ще підлітком — його участь у поході була суто символічною, але повів він себе гідно. Через декілька років, переконавшись у здібностях Тіберія, Октавіан доручив Тіберію, який на той час подорослішав і набрався досвіду, набагато відповідальнішу справу. 20 року до н.е. Тіберій очолив похід римських військ на Схід, де він повернув вірменське царство союзникові римлян царю Тиграну й у своєму таборі перед військами поклав на нього корону від імені Риму. Октавіан, що прибув тоді із Рима до Азії, перебував неподалік від місця подій і був наготові взяти справи у свої руки, але безпосереднє командування військами, ведення переговорів із парфянами й укладення миру доручив своєму пасинкові. І не помилився. Двадцятидворічний Тіберій проявив

себе і як полководець, і як здібний дипломат, домогшись укладення миру, вигідного і Парфії, і Риму. Римсько-парфянський кордон залишався мирним майже 80 років. Згідно з укладеним тоді договором, парфяни погодилися повернути римлянам всі захоплені в попередніх війнах військові реліквії й усіх полонених. Навесні 20 року до н.е. Тіберій прийняв від парфянських послів римські знамена, відбиті парфянами 53 року до н.е. в Марка Красса й 36 року до н.е. в Марка Антонія. Понад те, парфянський цар як гарантію майбутнього довгого миру відправив у Рим почесними заручниками декількох своїх родичів. Значення цієї події було надзвичайно великим. Повернення знамен і укладення почесного миру з Парфією увічнили на римських монетах. Рим радів, а слава Тіберія зростала.

Успішно впоравшись зі справами в Азії, Тіберій отримав від Октавіана Августа нове, не менш важливе доручення. За наказом Октавіана він кілька років управляв Кошлатою Галлією (Gallia Comata) — нещодавно скореними римлянами землями Трансальпійської Галлії, названої Кошлатою (Comata) за те, що чоловіки там мали довге волосся, заплетене у коси. На тій території панував неспокій через розбрати місцевих вождів і набіги сусідніх варварських племен. Щоб навести лад у провінції, Тіберію подеколи доводилося діяти не тільки словом, а й силою.

Це були перші війни, які Тіберій вів не під чиеюсь орудою, а уже самотійно. Перші, але аж ніяк не останні — воювати йому довелося чимало...

Кінець I ст. до н.е. був часом грандіозних походів. Рим стрімко розширював кордони своїх володінь. Ще за часів пізньої республіки Гай Юлій Цезар за кілька років завоював для Риму всю Галлію. Раніше римськими провінціями були лише Цизальпійська Галлія, розташована в північній частині сучасної

Італії, і Нарбонська Галлія — досить вузька смуга земель на узбережжі Середземного моря від Альп до Піренеїв. Після походів Юлія Цезаря під владою Риму опинилися вже всі галльські землі — до колишніх завоювань додалися Лугдунська Галлія, Аквітанія й Бельгіка, що займали центральну й північну частини сучасної Франції, сучасну Бельгію й частину сучасної Німеччини. Вбивство Юлія Цезаря й наступна громадянська війна призупинили римську експансію. Утім, здобувши перемогу в громадянській війні й усталивши свою владу, Октавіан Август продовжив політику свого названого батька.

Сам він після завершення громадянської війни воював мало — лише одного разу очолив похід проти кантабрів і астурів для завершення завоювання Іспанії. Надалі Октавіан Август здійснював загальне управління імперією, а ведення війн доручав своїм полководцям. У цей час яскраво виявилися полководницькі таланти Тіберія і його брата Друза Старшого. Оскільки вони були його пасинками, синами його коханої дружини, Октавіан не остерігався, що, здобувши владу над легіонами, вони спокусяться й на верховну владу. Друз Старший і Тіберій отримали достатньо військ і майже цілковиту свободу дій.

Звиклі діяти злагоджено й битися шеренгами, використовуючи для облоги фортець найсучаснішу на ті часи техніку, римляни мали величезні переваги над «варварами», чії землі вони завойовували. Проте навіть за всіх цих переваг роль полководців була надзвичайно важливою — перемогу забезпечували не тільки війська, а й уміле керування ними, адже завойовники скрізь зустрічали запеклий опір, і там, де полководець виявляв безпечність, римляни зазнавали невдач. Так, 16 року до н.е. германці завдали поразки римському полководцеві Марку Лоллію, заскочивши того зненацька. Доценту розгромити римлян германцям тоді не вдалося, але

вони захопили орла (знамено) п'ятого легіону, що було величезною ганьбою для римлян. Ситуацію врятував Октавіан Август, надіславши туди підкріплення.

Ані Тіберій, ані його брат таких помилок, як Марк Лоллій, не припускалися. За ними були лише перемоги.

16 року до н.е. римський полководець Публій Силій Нерва за наказом Октавіана Августа завоював царство Норік. В 15–12 роках до н.е. Тіберій разом зі своїм братом Друзом Старшим розвинули цей успіх і приєднали до Риму царства Рецію й Вінделікію, а також завершили скорення германських земель на захід від Рейну. Як писав про це Веллей Патеркул: *«Здійснивши облогу численних міст і фортець, завзято борючись у відкритому бою, радше з небезпеками, ніж із втратами для римського війська, вони приборкали, проливши ріки крові, численні народи, захищені непрохідною місцевістю й жорстокі до лютості»*. Місцеві ополчення, абияк озброєні й погано вишколені, не могли стримати цього натиску. Норік і Реція стали римськими провінціями, а Вінделікію переділили між ними. Для жителів Норіка, для ретів і вінделіків це було трагедією — нищились їхні традиції, культура, багато з них загинули чи потрапили в рабство, але римляни сприймали все інакше — для них це були великі перемоги. Літні люди в Римі ще пам'ятали спустошливі вторгнення в Італію германських племен кімврів і тевтонів, а тепер Італія залишилася глибоким тилом римських володінь, який, як тоді здавалося, ніхто й ніколи вже не зможе потурбувати.

Скоренням Реції, Норіка й Вінделікії, а також германських земель на захід від Рейну римляни не обмежилися. 12 року до н.е. Друз Старший зі своїми військами переправився через Рейн, розпочавши завоювання германських земель між Рейном і Ельбою, а переможна римська армія під проводом Тіберія вторглась у Паннонію. Книг римських авторів, які докладно

оповідають про цю війну, не збереглося — залишилися лише окремі уривки й невеликі згадування, але археологічні розкопки свідчать, що бойові дії були масштабними. Тіберій виявив себе як один із кращих полководців імперії. Перед цим паннонців перемогли римські полководці Тіт Віній Руф і Публій Кокцей Нерва, у Паннонію вторгався співправитель Октавіана Августа Марк Віпсаній Агриппа, потім паннонців потіснив полководець Марк Вініцій, однак завершив завоювання Паннонії саме Тіберій. Місцеві племена чинили запеклий опір, але краще вишколені і краще озброєні римляни перемогли — до 10 року до н.е. усі паннонські племена скорилися.

Під владою Риму опинилися майже всі землі Європи на захід від Рейну й Дунаю. Римляни успішно наступали й за Рейном, і здавалося — ніщо не може зупинити переможну ходу римських легіонів.

Слава Тіберія і його брата гриміла всією імперією, поступаючись хіба що славі самого Октавіана. 13 року до н.е. Тіберія у віці лише 29 років обрали одним із консулів. Здавалося, на його шляху немає й ніколи не буде нічого, що могло б затьмарити йому життя. Але це було не так...

3. Перший шлюб і розлучення. Примусове одруження із Юлією Старшою. Удачі в походах і невдача в сімейному житті. Розрив Тіберія з Юлією Старшою й добровільне заслання

Мечі, списи й стріли ворогів не торкнулися Тіберія. Головна небезпека підстерегла його на сімейному фронті.

Першою дружиною Тіберія була Віпсанія Агріпина[5] — одна з дочок полководця Марка Віпсанія Агріппи, зятя й співправителя Октавіана Августа. Подружжя жило в любові й злагоді. Віпсанія Агріпина вже народила Тіберію сина, Друза Молодшого, і була вагітна вдруге, але тут у їхнє життя втрутилася воля Октавіана Августа. 12 року до н.е. Марк Віпсаній Агріппа раптово помер. Єдина донька Октавіана Августа Юлія Старша овдовіла. Не зважаючи на особисті почуття Тіберія, Октавіан 11 року до н.е. примусив його розлучитися з вагітною Віпсанією Агріпиною й одружитися з Юлією Старшою.

Чи сприяла цьому шлюбу мати Тіберія, Лівія? Першоджерела про це не повідомляють, але вочевидь так. Октавіан Август рідко ухвалював важливі рішення, не порадившись зі своєю дружиною. Міркування, з огляду на які Лівія могла визнати вигідним цей шлюб, логічні й зрозумілі, — одружившись з єдиною донькою Октавіана, її син Тіберій ставав його найімовірнішим спадкоємцем.

За словами Светонія Транквілла, Тіберій був вродливим на обличчя, хоча іноді його псував висип, *«статури він був кремезної, зросту високого, мав широкі плечі та груди, в іншій тілі пропорційно складений. Ліва рука була вправнішою й сильнішою, ніж права, а суглоби її такими міцними, що він пальцем протикав свіже яблуко, а щиглом міг поранити голову*

хлопчика й навіть юнака. Він мав білу шкіру й довге волосся, що закривало шию, — вочевидь сімейна риса». Водночас Тіберій вирізнявся міцним здоров'ям — «за увесь час свого правління він не хворів жодного разу, хоча із тридцяти років піклувався про себе сам, без допомоги й порад лікарів». Якщо вірити Светонію Транквіллу, Юлія ще раніше, коли була дружиною Агріппи, «домагалася близькості з ним, і про це говорили всюди». Зважаючи на те, що Тіберій був не тільки привабливим, а ще й значно молодшим, ніж Агріппа, Юлія справді могла домагатися його кохання. Утім, це почуття не було взаємним.

Тіберію минав тоді 31 рік, Юлії Старшій сповнилося 28. За віком і суспільним становищем вони, здавалося б, чудово підходили одне одному, але почуття не завжди підвладні розрахунку... Як писав про Тіберія Светоній Транквілл, «за Агріпиною він тужив і після розлучення; і коли якось трапилося їм зустрітися, він провів її таким поглядом, довгим і сповненим сліз, що було вжито всіх заходів, аби вона більше ніколи не потрапляла йому на очі».

Тіберій переживав розлуку з Віпсанією Агріпиною й не шукав близькості з Юлією, хоча попервах жив із нею у злагоді. Проте коли в них народився і невдовзі помер син, їхні стосунки зіпсувалися, і Тіберій навіть спав окремо. Минуть роки, за 25 років Тіберій сам стане імператором і правитиме до глибокої старості, він не буде прихильним до зайвих лестоців, але на монетах, статуях, барельєфах завжди й скрізь його зображуватимуть тридцятирічним чоловіком. Чому? Античні автори про це не повідомляють. Нам залишається припустити, що він хотів бачити й пам'ятати себе таким, яким розстався зі своєю коханою Віпсанією Агріпиною.

Після смерті Марка Віпсанія Агріппи Тіберій зробився другою за значенням особою в імперії, а після одруження з Юлією Старшою — ще й найімовірнішим спадкоємцем

Октавіана Августа. Кому ще Октавіан міг би довірити тоді владу? Усі його онуки були ще малими дітьми. Із втратою Агріппи інтереси держави змушували Октавіана негайно підшукати собі спадкоємця, й ніхто не підходив на цю роль краще, ніж Тіберій.

12 року до н.е., коли помер Агріппа й Октавіан Август задумав оженити Тіберія на овдовілій Юлії Старшій, Тіберію і його рідному братові, Друзу Старшому, надали «імперіум» — вищу владу. Обидва брати стали фактично молодшими співправителями Октавіана.

Нав'язавши Тіберію шлюб зі своєю донькою, Октавіан розраховував зміцнити піраміду влади, забезпечивши світле майбутнє і своїй дочці, і дітям своєї коханої дружини Лівії, і своїм онукам. Проте розлад між Тіберієм і Юлією Старшою сплутав усі розрахунки Октавіана.

Подружжю найкраще було б розстатися, адже римські звичаї допускали розлучення. За законом, для розлучення досить було бажання одного із одружених. Проте розлучення Юлії Старшої і Тіберія загрожувало зруйнувати сформовану чітку систему спадкування влади, загрожувало загальному майбутньому Римської імперії. Октавіан не міг цього допустити й заборонив Тіберію і Юлії Старшій навіть думати про розлучення.

Октавіан поки не мав ким замінити Тіберія.

9 року до н.е. під час походу біля берегів Ельби Друз Старший невдало впав з коня й за місяць помер. І хоча смерть брата, з яким вони завжди діяли у згоді, була для Тіберія сумною подією, його влада в державі від цього тільки посилилася. Після врочистого похорону Друза Старшого Октавіан Август доручив Тіберію завершити розпочате Друзом Старшим завоювання зарейнських земель Германії.

Тіберій почав послідовно й методично тіснити германців. Як писав Светоній Транквілл, він захопив тоді сорок тисяч

полонених та *«переселив їх до Галлії і відвів їм землю поблизу Рейну»*.

У січні 7 року до н.е. Рим святкував тріумф Тіберія над сигамбрами — одним із найчисельніших і найвойовничіших племен Германії. Тоді ж Тіберія удруге обрали консулом.

Здобувши перемогу над сигамбрами й закріпивши попередні успіхи римлян в Германії, Тіберій знову очолив римські війська на Балканах. До 6 року до н.е. він розгромив племена бревків і далматів, які раніше допомагали паннонцям, і доєднав до Риму ще одну провінцію — Далмацію. Як писав Светоній Транквілл, *«за ці перемоги його удостоїли тріумфу й овації[6], а понад те, визнали гідним особливих тріумфальних прикрас — нової нагороди, яка раніше нікому не надавалася»*.

Таланти Тіберія як полководця, його заслуги перед Римом були беззаперечними, однак не можна казати, що римляни його любили. Причина полягала в особливостях його поведінки. Він не надто піклувався про те, щоб прихилити до себе людей. Ходив він, злегка зігнувши голову, із суворим обличчям й зазвичай мовчки, справляючи враження людини гордовитої. Людям це не подобалося, тому навіть Октавіан Август не раз намагався виправдати його перед сенатом і народом, запевняючи, що причиною цього є природа, а не вдача.

6 року до н.е., у розквіті його слави, Тіберія обрали народним трибуном на наступні п'ять років, тож він отримав майже таку саму владу, яку мав сам Октавіан Август. Вибори в Римі давно проводилися тільки так, як того бажав Октавіан. Починаючи від 23 року до н.е. Октавіан щорічно, аж до своєї смерті, обирався народним трибуном. Надалі кожен із імператорів, сходячи на престол, не завжди обирався одним із консулів, але завжди відразу ж ставав народним трибуном. Ніхто інший не смів претендувати на цю посаду. Посада була надзвичайно важливою. І ось, усінадцяте стаючи народним трибуном,

Октавіан побажав, щоб на таку ж посаду, та ще й одразу на п'ять років, обрали й Тіберія. Римляни вже гадали, що Октавіан збирається передати йому владу, але Тіберій зненацька відійшов від справ і виїхав із Рима.

До цього часу він остаточно розсварився із дружиною. Юлія Старша знову зустрічалася зі своїм коханцем Семпронієм Гракхом, з яким зійшлася ще коли була дружиною Агріппи.

Утім, від'їзд Тіберія з Рима спричинили не тільки любовні пригоди Юлії Старшої, а насамперед те, що невдовзі мали досягти повноліття рідні онуки Октавіана Августа — Гай Цезар і Луцій Цезар. Якби в Тіберія і Юлії Старшої були сини, його династичне становище залишалося б міцним. Тепер же він остерігався, що Октавіан бачитиме в ньому загрозу для своїх онуків, — принаймні про це говорив пізніше сам Тіберій. Його мати й вітчим заперечували, проте Тіберій домогся дозволу на від'їзд і подався на острів Родос.

Краса цього острова захопила його ще тоді, коли він побував там, повертаючись із походу у Вірменію. Можливо, Тіберій вибрав собі як місце усамітнення Родос ще й тому, що свого часу, коли Октавіан Август висунув на роль свого спадкоємця Марка Клавдія Марцелла, на острів Лесбос у Егейському морі перебрався найближчий соратник Октавіана — Марк Віпсаній Агріппа. Чи сподівався Тіберій повернутися назад, як колись повернувся з Лесбосу Агріппа? Так, безсумнівно, сподівався. Про це свідчать його наступні дії. Проте тоді, вирушивши на Родос, Тіберій прагнув підкреслити, що не претендує на владу, й збирався перечекаати тут несприятливі для себе часи. З ним у це добровільне заслання відправився й один із його бойових товаришів — сенатор Луцилій Лонг, з яким вони на все життя залишилися друзями.

Тіберій чудово розумів, що вмовляння Октавіана були лише грою для дотримання пристойності. Коли після закінчення

наприкінці 2 року до н.е. терміну його трибунських повноважень Тіберій попросив у Октавіана дозволу відвідати своїх родичів у Римі, той йому відмовив, причому досить різко. Зауважмо, що Тіберій, хоча й не був засланим, звернувся до Октавіана за дозволом приїхати до Рима замість того, щоб просто приїхати.

Отримавши відмову, Тіберій зрозумів, що над ним нависла смертельна загроза. Така відповідь означала, що в Римі вирішують питання про те, чи варто йому взагалі зберігати життя. Раніше Тіберій був другою особою в державі після Октавіана, зараз же його місце посіли онуки Октавіана, і тепер полководницькі й управлінські таланти, виявлені Тіберієм, лише вселяли в них побоювання й могли спричинити його вбивство лише через пересторогу. Найменша похибка у цій сімейно-династичній грі могла коштувати Тіберію життя. Єдине, що йому вдалося тоді здійснити, — це домогтися за допомоги матері статусу «посланця Августа», який дозволяв зберегти гідність і офіційно вважатися не в засланні, а при виконанні якогось доручення.

До цього *«жоден військовий чи цивільний намісник, хоч би куди він прямував, не втрачав нагоди завернути на Родос»*. Тепер же всі стали цуратися Тіберія. Та й сам Тіберій намагався обмежити свої контакти. Після того як йому не дозволили відвідати Рим, Тіберій припинив свої звичні вправи з конем і зброєю, переселився вглиб острова й жив як проста людина, оскільки боявся, що підозріливий Октавіан повірить обмовам недоброзичливців і звинуватить його в спробі організувати змову.

Як писав Веллей Патеркул, *«усі навколо відчували усунення Нерона (тобто Тіберія Клавдія Нерона. — Прим. В.Д.) від охорони Риму»*. Можливо, Веллей Патеркул, який писав ці рядки вже тоді, коли Тіберій був імператором, і, звісно, старався підлестити

Тіберію, трохи перебільшив значення відходу Тіберія від справ. Однак усунення від влади такого талановитого полководця й досвідченого державного діяча, яким був Тіберій, справді негативно позначилося на становищі імперії, — принаймні, походи проти Германії тимчасово припинилися, а згодом хоча й поновилися, але відбувалися менш інтенсивно. Знизилася активність римлян і уздовж Дунаю. Те, що без Тіберія справи імперії пішли на гірше, було очевидно...

Ставлення до Тіберія з часом тільки погіршувалося, — Светоній Транквілл згадує, що за натяком з Рима жителі галльського міста Німа, де Тіберій колись був намісником, знищили його статуї, встановлені там раніше на честь його успішної служби. А на одному з обідів у Гая Цезаря, старшого онука Октавіана, коли згадали про Тіберія, один із гостей запрягся, що, якщо Цезар накаже, він негайно відправиться на Родос і привезе голову Тіберія.

Погроза була цілком реальною. Навіть простолюдини цуралися Тіберія. Дехто навіть дозволяв собі клювати поваленого лева, вважаючи, що той вже ніколи не підніметься. Так, за словами Светонія Транквілла, *«граматик Діоген[7] на Родосі влаштовував учені диспути щосуботи. Якось Тіберій прийшов послухати його в необумовлений час, однак той не прийняв його, а через раба запропонував йому прийти через сім днів»*.

Ким був той граматик Діоген? Лише більш-менш успішним викладачем мови, літератури й красномовства, звичайним провінціалом, напевно, навіть не удостоєним римського громадянства. А Тіберій був прославленим полководцем, який двічі обирався ординарним римським консулом! Згадаймо, що за іменами консулів римляни вели лік років!

Важко уявити, що відчував Тіберій, почувши нахабні слова граматика Діогена. І все ж, попри настільки відверте хамство,

Тіберій мовчки стерпів цю відповідь. Проте він нічого не забув.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ